ePublishing

The Gleaner

No 30 (2021)

In Memoriam of Loukia Droulia

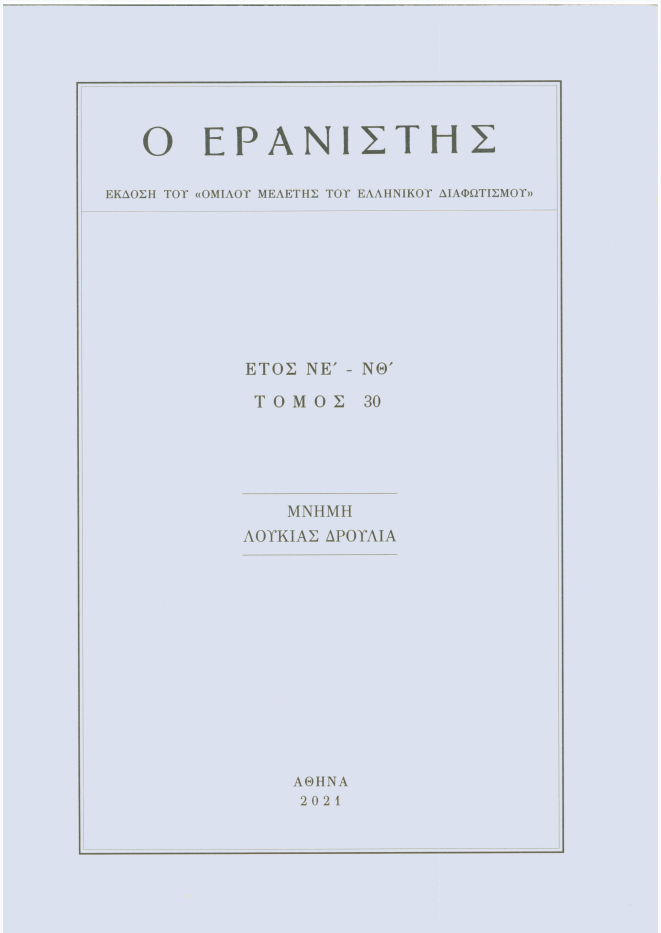
Ο ΕΡΑΝΙΣΤΗΣ

ΕΚΔΟΣΗ ΤΟΥ «ΟΜΙΛΟΥ ΜΕΛΕΤΗΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΥ»

ΕΤΟΣ ΝΕ΄ - ΝΘ΄

ΤΟΜΟΣ 30

ΜΝΗΜΗ
ΛΟΥΚΙΑΣ ΔΡΟΥΛΙΑ

ΑΘΗΝΑ
2021

Ο Αίσωπος στην οθωμανική γραμματεία του 19ου αι.

Evangelia Balta

doi: 10.12681/er.36161

Copyright © 2023

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0.

To cite this article:

Balta, E. (2024). Ο Αίσωπος στην οθωμανική γραμματεία του 19ου αι. *The Gleaner*, (30), 683–702. https://doi.org/10.12681/er.36161

https://epublishing.ekt.gr | **e-Publisher:** EKT | **Downloaded at:** 31/01/2026 23:15:45

Ο ΑΙΣΩΠΟΣ ΣΤΗΝ ΟΘΩΜΑΝΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ ΤΟΥ 19ου ΑΙ.

ΠΡΟΣΩΠΟ ΥΠΑΡΚΤΟ Ή ΔΗΜΙΟΥΡΓΗΜΑ ΤΗΣ ΦΑΝΤΑΣΙΑΣ των ανθρώπων ο Αίσωπος εξακολουθεί να γοητεύει με τις σύντομες διασκεδαστικές και διδακτικές ιστορίες του, όπου πρωταγωνιστούν κατά κανόνα ζώα. Το έργο που του αποδίδεται, οι *Μύθοι*, έχει μεταφραστεί σε όλες σχεδόν τις γλώσσες· οι αντιγραφές και οι διασκευές που γνώρισε, καθώς και απειράριθμες επανεκδόσεις, αποδεικνύουν ότι πάντα παραμένει επίκαιρο. Καθόλου τυχαία οι Steven Levitsky και Daniel Ziblatt στο πολυσυζητημένο βιβλίο τους *How Democracies Die. What History reveals about our Future* (2018), επιλέγουν τον μύθο με το άλογο, το ελάφι και τον κυνηγό ως εισαγωγή του πρώτου κεφαλαίου που τιτλοφορείται «Μοιραίες συμμαχίες».[1]

Στις μέρες μας οι *Μύθοι* αποτελούν ανάγνωσμα της παιδικής ηλικίας, για αιώνες όμως οι συλλογές των αισωπικών μύθων υπήρξαν ανάγνωσμα ενηλίκων και δίδαξαν γενεές και γενεές αναγνωστών. Τόσο *ο*

---

* Το κείμενο αποτελεί αναθεωρημένη έκδοση των σχετικών κεφαλαίων που περιλαμβάνονται στο βιβλίο Evangelia Balta, *19. Yüzyıl Osmanlıca ve Karamanlıca Yayınlarda Ezop'un Hayatı ve Masalları*, Istanbul, εκδ. Libra Yayınları, 2019, σ. 11-13, 17-28, 125-137.

1. Το άλογο και το ελάφι ήταν εχθροί και το άλογο ζήτησε τη βοήθεια του κυνηγού για να εκδικηθεί το ελάφι. Ο κυνηγός δέχτηκε θέτοντας όμως όρους: «Πρέπει να σε σελώσω και να σου περάσω χαλινάρια για να μένω σταθερός στη ράχη σου όσο θα κυνηγούμε τον εχθρό». Το άλογο δέχτηκε και τελικώς νίκησε το ελάφι χάρη στη βοήθεια του κυνηγού. Όταν όμως ζήτησε να ελευθερωθεί από τους χαλινούς και το σαμάρι, ο κυνηγός του απάντησε: «Τώρα που σε έχω ζεμένο και σελωμένο, προτιμώ να σε κρατήσω έτσι». Με την αναφορά στον μύθο αυτό οι Levitsky και Ziblatt δίνουν πλείστα όσα παραδείγματα στο κεφάλαιό τους με πρώτο την άνοδο του φασισμού στην Ιταλία: «Η αποκατάσταση της πολιτικής τάξης με τον διορισμό του Μουσολίνι και την εξασθένηση του σοσιαλιστικού κινήματος εκτίναξε το ιταλικό χρηματιστήριο στα ύψη. Παλαιοί πολιτικοί του φιλελεύθερου κατεστημένου, όπως ο Giovanni Giolitti και ο Antonio Salandra, εκδήλωναν την ικανοποίησή τους για την τροπή των πραγμάτων. Θεωρούσαν τον Μουσολίνι χρήσιμο σύμμαχο. Όπως όμως συνέβη και στον μύθο του Αισώπου, η Ιταλία βρέθηκε σύντομα "χαλιναγωγημένη και ζεμένη"».

Βίος του Αισώπου, ένα από τα πρώτα μυθιστορήματα της αρχαιότητας, όσο και οι *Μύθοι* του αποτέλεσαν δημοφιλή λαϊκά αναγνώσματα ήδη από τον 16ο αι., καθώς συνδύαζαν την ψυχαγωγία με τη νουθεσία. Την ίδια σκοπιμότητα εξυπηρετούσαν στον 19ο αι. η καραμανλίδικη έκδοση των *Μύθων* και η οσμανλίδικη του *Βίου* που παρουσιάζονται στις γραμμές που ακολουθούν.

Πρόκειται για δύο λαϊκά αναγνώσματα τα οποία κυκλοφόρησαν στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, απευθυνόμενα σε διαφορετικά μιλλέτ: το καραμανλίδικο έντυπο των *Μύθων* κατά κύριο λόγο στους τουρκόφωνους Ρωμιούς και ο *Βίος του Αισώπου* σε περισσότερα του ενός μιλλέτ, δηλαδή σε όλους εκείνους τους οθωμανούς υπηκόους, μουσουλμάνους και μη μουσουλμάνους, που ήταν σε θέση να διαβάζουν την τουρκική γλώσσα στο αραβικό αλφάβητο. Καρτερικότητα και υπομονή, συναίνεση, προνοητικότητα, εργατικότητα, καιροσκοπισμό και πονηριά, πικρή εμπειρία από άτυχες φιλίες, καταδίκη της δολιότητας, φροντίδα για τους αδύνατους, αυτά και πολλά άλλα πρέπει να υποθέσουμε ότι ήθελαν να υποδείξουν στο αναγνωστικό τους κοινό οι δύο εκδότες, ο Ρωμιός Ευαγγελινός Μισαηλίδης και ο Τούρκος Ebüzziya Tevfik. Και γι' αυτά μίλησαν έμμεσα, γενόμενοι ο καθένας τους ένας άλλος Αίσωπος στον ρόλο του μεταφραστή-εκδότη.[2]

Στην ιδιαζόντως πλούσια παραγωγή, η οποία συνεχίζει να εμπλουτίζεται με νέες μελέτες και εκδόσεις, θα ήταν τουλάχιστον ανώφελο να παρατεθεί, έστω και εν συντομία, κάποιο κείμενο για το ιστορικό ή μυθιστορηματικό πρόσωπο του Αισώπου και άλλο τόσο αφελές να αναπαραχθούν από ιστορικό της οθωμανικής περιόδου, απόψεις που διατύπωσαν ειδικοί στο θέμα.[3] Ο στόχος εξάλλου της σύντομης μελέτης που ακολου-

2. Οι μύθοι της καραμανλίδικης έκδοσης του Ευαγγελινού Μισαηλίδη (1854), μεταγραμμένοι από τους μεταπτυχιακούς φοιτητές του Intensive Summer School of Ottoman and Turkish Studies (Harvard University) των ετών 2016 και 2017 και συνοδευόμενοι από τη μεταγραφή της οσμανλίδικης έκδοσης *Ezop* (1300/1882-1883) του Ebüzziya Tevfik, αποτέλεσαν το σώμα της τουρκικής έκδοσης που κυκλοφόρησε με εισαγωγικά κείμενα και σχολιασμό μου, βλ. Balta, *19. Yüzyıl*..., ό.π.

3. Σημειώνω την παρακάτω ενδεικτική βιβλιογραφία που συμβουλεύτηκα για το θέμα: B. E. Perry, *Studies in the History of the Life and Fables of Aesop*, Haverford 1936· του ίδιου, *Vitae Aesopi Praefatio, Aesopica*, Urbana 1952· του ίδιου, «Some addenda to the Life of Aesop», *Byzantinische Zeitschrift* 59/2 (1966), 285-304· F. R. Adrados, «The "Life of Aesop" and the Origins of Novel in Antiquity», *Quad-*

θεί είναι άλλος: αποσκοπεί να εντοπίσει τις πηγές στις οποίες βασίστηκαν οι τουρκικές εκδόσεις των *Μύθων* και του *Βίου του Αισώπου*, ώστε να εξεταστούν ως προϊόντα μιας πολιτισμικής μεταφοράς, ανάμεσα στα λογοτεχνικά συστήματα πομπού και δέκτη. Η μελέτη, κινούμενη πάνω σε αυτούς τους άξονες, παραθέτει υποχρεωτικά ορισμένα στοιχεία για την ιστορία των δύο αυτών τουρκικών αισώπειων εκδόσεων που κυκλοφόρησαν τυπωμένες σε δύο διαφορετικά αλφάβητα, ελληνικό και αραβικό.

Οι Μύθοι του Αισώπου

Αρχίζοντας από τους μύθους κατατίθενται σύντομα βασικές πληροφορίες για τη μεταφορά τους από την αρχαιότητα στον 15ο αι., όταν παράλληλα με τη χειρόγραφη μορφή εμφανίζεται και η έντυπη, η οποία συνέτεινε στη διάδοσή τους με πολλαπλές επανεκδόσεις και μεταφράσεις σε πολλές γλώσσες.

Η πρώτη γραπτή συναγωγή των αισώπειων μύθων υπήρξε δημιούργημα της Ελληνιστικής περιόδου (4ος αι. π.Χ.) και οφείλεται στον Δημήτριο Φαληρέα.[4] Η συλλογή δεν σώθηκε, παραδίδεται μόνο ο τίτλος της, αλλά πιθανότατα λειτούργησε ως βάση για τις μετέπειτα αισωπικές συλλογές της αρχαιότητας. Σημαντικοί σταθμοί στην πρόσληψη του αισωπικού μύθου ως αυτόνομου λογοτεχνικού είδους στάθηκαν δύο έμμετρες διασκευές: η πρώτη, στα λατινικά, του Θρακιώτη απελεύθερου

---

erni Urbinati di Cultura Classica, New Series 1 (1979), 93-112· του ίδιου, *History of the Graeco-Latin Fable. Introduction and from the Origin to the Hellenistic Age*, μτφρ. Leslie A. Ray, Brill, Λέιντεν 1999· Μ. Παπαθωμόπουλος, *Πέντε δημώδεις μεταφράσεις του Βίου του Αισώπου, Editio princeps,* Αθήνα 1999· του ίδιου, *Ο Βίος του Αισώπου. Η παραλλαγή W, Editio princeps, Εισαγωγή, Κείμενο, Μετάφραση, Σχόλια,* Αθήνα 1999· Grammatiki Karla, *Vita Aesopi. Überlieferung, Sprache und Edition einer frühbyzantinischen Fassung des Äsopromans* [Serta Graeca. Beiträge zur Erforschung griechischer Texte. Band 13], Wiesbaden 2001· της ίδιας, «The Literary Life of a Fictional Life: Aesop in Antiquity and Byzantium», στον τόμο *Fictional Storytelling in the Medieval Eastern Mediterranean and Beyond,* επιμ. Carolina Cupane, Bettina Krönung, Leiden - Boston 2016, σ. 313-337 και H. Eideneier, *Äsop - Der frühneugriechische Roman Einführung, Übersetzung, Kommentar. Kritische Ausgabe*, Wiesbaden 2011.

4. B. E. Perry, «Demetrius of Phalerum and the Aesopic Fables», *Transactions and Proceedings of the American Philological Association* 93 (1962), 287-346.

δούλου Φαίδρου (1ος αι. μ.Χ.) και η δεύτερη, στα ελληνικά, του ιταλικής καταγωγής ελληνόφωνου Βάβριου (2ος αι. μ.Χ.). Το έργο του τελευταίου, μεταφερμένο στους χρόνους των Κομνηνών σε δωδεκασύλλαβους, σύντομα έγινε πεζός λόγος, και με αυτήν τη μορφή ο αισωπικός μύθος θα διαδοθεί ευρέως.

Η χειρόγραφη παράδοση των πεζών μύθων της ύστερης αρχαιότητας διασώθηκε σε τρεις συλλογές: I (Augustiana), II (Vindobonesis) και III (Accursiana) ή Πλανούδεια, καθώς το κείμενο του *Βίου* του Αισώπου, που προηγείται των *Μύθων*, αποδίδεται στον βυζαντινό λόγιο Μάξιμο Πλανούδη (Νικομήδεια ± 1255 – Κωνσταντινούπολη 1305).[5] Με το κείμενο της τρίτης συλλογής συντελέστηκε η μετάβαση από τη χειρόγραφη στην έντυπη παράδοση των μύθων. Οι *Μύθοι* (147 σε αριθμό) μαζί με τον *Βίο του Αισώπου* εκδόθηκαν στο Μιλάνο από τον Bonus Accursius για πρώτη φορά, το 1479 ή 1480, και στα επόμενα χρόνια ακολούθησε μεγάλη παραγωγή εκδόσεων των κειμένων και μεταφράσεών τους σε πολλές ευρωπαϊκές γλώσσες.

Οι πρώτες νεοελληνικές μεταφράσεις των μύθων εμφανίστηκαν κατά τον 16ο αι. Η πρώτη, πεζή, δημιούργημα του Κερκυραίου Ανδρόνικου Νούκιου, είναι μια συλλογή 150 μύθων που τυπώθηκε στη Βενετία το 1543 και κυριάρχησε ως το δεύτερο μισό του 19ου αι. με τη μορφή των φτηνών βενετσιάνικων λαϊκών εντύπων. Η έμμετρη μετάφραση, έργο του Γεωργίου Αιτωλού, παρέμεινε άγνωστη ως την ανακάλυψη και έκδοσή της από τον Σπυρίδωνα Λάμπρο το 1896. Οι πρώτες αυτές νεοελληνικές μεταφράσεις των *Μύθων* επανεκδόθηκαν το 1993 από τον Γ. Π. Παράσογλου[6] συνοδευόμενες από κριτικό υπόμνημα και εκτενή εισαγωγή, στην οποία ο εκδότης ενέταξε, μεταφρασμένες από τον ίδιο, και δύο κλασικές αισωπικές μελέτες, αυτές των B. E. Berry και M. L. West.[7] Ο Παράσογλου στο κείμενό του παρακολουθεί τις πηγές από τις οποίες ο Ανδρόνικος Νούκιος άντλησε τους μύθους της συναγωγής του και διαπιστώνει,

5. Η. Ταξίδης, *Μάξιμος Πλανούδης. Συμβολή στη μελέτη του βίου του. Το corpus των επιστολών του* [Βυζαντινά κείμενα και Μελέτες, αρ. 58], Θεσσαλονίκη 2012.

6. *Ανδρόνικος Νούκιος, Γεώργιος Αιτωλός, Αισώπου Μύθοι. Οι πρώτες νεοελληνικές μεταφράσεις*, επιμ. Γ. Μ. Παράσογλου, Αθήνα, Ερμής, 1993.

7. B. E. Perry, *Babrius and Phaedrus, Newly Edited and Translated into English, Together with an Historical Introduction and a Comprehensive Survey of Greece and Latin Fables in the Aesopic Tradition*, Cambridge Mass.-London, The

στις πολλές επανεκδόσεις που ακολούθησαν από τα μέσα του 17ου αι., αλλαγές στη σειρά των Μύθων και επεμβάσεις στη γλώσσα του κειμένου με την αντικατάσταση λέξεων και φράσεων.

Στην Ευρώπη κυκλοφορούσαν ήδη από τα μέσα του 15ου αι., σε διάφορες γλώσσες, έντυπες εκδόσεις των αισώπειων μύθων, διακοσμημένες, οι περισσότερες, με εξαιρετικής τέχνης ξυλογραφίες. Δημοσιεύσεις σε φιλολογικά περιοδικά για το λαοφιλές αυτό ανάγνωσμα συνοδεύτηκαν και από μια πλούσια παραγωγή έργων Γάλλων, Άγγλων και Γερμανών (Jean de La Fontaine, John Gay, Gotthold Ephraim Lessing κ.ά.) που βασίστηκε στον αισωπικό μύθο. Εξαιτίας αυτής της παράλληλης ύπαρξης αισωπικού υλικού ευρωπαϊκής προέλευσης ο Αδαμάντιος Κοραής στον πρόλογο της *Μύθων αισωπείων συναγωγή*, που δημοσίευσε το 1810, τόνιζε τις ελληνικές καταβολές του είδους υπογραμμίζοντας ότι «Διά τούτο λοιπόν έπρεπε να εκδοθώσιν ως μέρος της Ελληνικής φιλολογίας. Έπρεπε ακόμη να εκδοθώσιν, επειδή από τούτους έλαβαν των περισσοτέρων μύθων την υπόθεσιν και ο Ρωμαίος Φαίδρος και ο ένδοξος των Γάλλων μυθογράφος, La Fontaine και πολλοί άλλοι ευρωπαίοι μυθογράφοι». Πέραν τούτου στόχος της επιμελημένης έκδοσης του Κοραή, όπως δηλώνεται και πάλι στον πρόλογο, ήταν να απαλλάξει δασκάλους και μαθητές της ελληνικής παιδείας από τις πρόχειρες και γεμάτες λάθη εκδόσεις της Βενετίας, οι οποίες κυκλοφορούσαν σε tirage που κυμαίνονταν μεταξύ 1.000 και 2.000 αντιτύπων κάθε φορά.[8] Στον ηλεκτρονικό κατάλογο της Ελληνικής Βιβλιογραφίας[9] είναι καταχωρισμένες 60 εκδόσεις της Βενετίας που κυκλοφόρησαν πριν από το έτος 1854, χρονολογία δημοσίευσης της καραμανλίδικης έκδοσης. Υπάρχουν ωστόσο ενδείξεις ότι ο αριθμός τους υπήρξε μεγαλύτερος και οι συνεχείς επανεκδόσεις θα πρέπει να αποδοθούν στη χρήση του κειμένου στη σχολική διδασκαλία.

Ο Ευαγγελινός Μισαηλίδης (1821-1892), ο πατριάρχης της τουρκογραικικής γραμματείας,[10] μετέφρασε στην τουρκική γλώσσα το λαοφιλές

Loeb Classical Library, 1965, σ. xxxv-xlvi και M. Litchfield West, «The Ascription of Fables to Aesop in Archaic and Classical Greece», *La fable* [Entretiens sur l'Antiquité Classique 30], Γενεύη, Fondation Hardt, 1984, σ. 105-128.

8. Φ. Ηλιού, «Βιβλία και αριθμοί. Η μαρτυρία των τραβηγμάτων», *Ιστορίες του ελληνικού βιβλίου*, επιμ. Άννα Ματθαίου, Στ. Μπουρνάζος, Πόπη Πολέμη, Ηράκλειο, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 2005, σ. 401-499.

9. oldwww.benaki.gr/bibliology/search_simple.asp

10. Βιογραφικά στοιχεία για τον Μισαηλίδη παραθέτουν στενοί συνεργάτες του

στον δυτικό και ελληνικό κόσμο ανάγνωσμα των αισώπειων μύθων, το οποίο τύπωσε με ελληνικούς χαρακτηρες το 1854 για τους τουρκόφωνους της Ανατολής.[11] Η πρώτη έντυπη οθωμανική έκδοση των μύθων του Αισώπου εμφανίστηκε αργότερα, σε μετάφραση του Ahmed Midhat Efendi (1844-1912), ο οποίος στη συλλογή του περιέλαβε μύθους του La Fontaine και του Fénelon. Ο Seyfettin Özege καταγράφει τη δεύτερη έκδοση του έργου, η οποία κυκλοφόρησε το 1870, ενώ η τρίτη το 1296 (1879). Άγνωστος παραμένει ο χρόνος της πρώτης έκδοσης, οπωσδήποτε όμως μετά την καραμανλίδικη έκδοση, κρίνοντας από το έτος γέννησης του Ahmed Midhat Efendi.[12]

«Με καταγωγή από την *Κατακεκαυμένη Φρυγία* (γεννήθηκε στα Κούλα), ο Μισαηλίδης ήταν συντοπίτης του ξακουστού παραμυθά Αισώπου, ο οποίος και με απαράμιλλη ευστροφία σατίρισε τα "ελλείμματα" των ανθρώπων δίνοντας τον λόγο στα ζώα. Πιθανότατα από αυτόν κληρονόμησε το ταλέντο της σάτιρας», έγραφε ο Ιωάννης Λιμνίδης το 1888,

---

σε καραμανλίδικα έντυπα του τέλους του 19ου και των αρχών του 20ού αι. Όλοι οι παραπάνω τίτλοι και οι αντίστοιχοι των πρωτοποριακών μελετών των R. Anhegger και T. Kut κατατίθενται σε σημειώσεις παλαιότερων μελετών μου: βλ., για παράδειγμα, Ευαγγελία Μπαλτά, «Η οθωμανική μαρτυρία για τις ελληνικές και καραμανλίδικες εκδόσεις του Ευαγγελινού Μισαηλίδη», *Τα Ιστορικά* 26/τχ 50 (1997), 121 σημ. 1. Σε δημοσιεύματα Τούρκων, κατά κύριο λόγο, ακαδημαϊκών, προϊόντα του όψιμου συρμού που ενέσκηψε για τις καραμανλίδικες σπουδές στην Τουρκία, επαναλαμβάνονται οι παραπάνω βιβλιογραφικές αναφορές. Νεώτερα στοιχεία που προέκυψαν για τον Ευαγγελινό Μισαηλίδη και τις εκδοτικές δραστηριότητές του από πρωτογενή έρευνα σε οθωμανικά αρχεία και αρχειακές συλλογές της Ελλάδας, βλ. Evangelia Balta, «A Notebook on the History of the Karamanli Press», *Festschrift in Honor of Ioannis P. Theocharides. Studies on the Ottoman Empire and Turkey*, τ. II, επιμ. Evangelia Balta, G. Salakidis, Th. Stavrides, Istanbul, The Isis Press, 2014, σ. 74-78.

11. *Αίσωποσουν κησσαδάν χησσέ αλμαγά μαχσούς μεςελλερί.* Ολούπ χάλια Ανατολή Γαζέταση μουελλιφί Κούλελι Ευαγγελινός Μισαηλίδησδεν πι-τ τερδζουμέ, τάππου τεμσίλ ολουνμούσδουρ, Χρήστος Μιχαηλίδης ναζαρετιντέ ΑΝΑΤΟΛΗ Ταπχανεσιντέ, Φι-Κωνσταντηνιε 1854.

12. Βλ. S. M. Özege, *Eski harflerle basılmış Türkçe eserler kataloğu*, τ. 1-5, İstanbul, Fatih Yayınevi Matbaası, 1971-1979, no 10744. Μεταγραμμένο με λατινικούς χαρακτήρες το *Kıssadan hisse* του Ahmed Midhat Efendi κυκλοφόρησε το 2013 από τις εκδόσεις Dergâh Yayınları με επιμέλεια του Sabahattın Çağrı (β′ έκδοση 2017).

προβάλλοντας ως απόδειξη το σατιρικό περιοδικό *Κουκουρίκος* που εξέδιδε ο Μισαηλίδης.[13]

Αντίτυπο των αισώπειων μύθων του Ευαγγελινού Μισαηλίδη εντοπίστηκε το 1985 στην καραμανλίδικη συλλογή του Ιορδάνη Παμπούκη, διευθυντή της Βιβλιοθήκης της Ακαδημίας Αθηνών. Η καραμανλίδικη συλλογή του, μετά τον θάνατό του, δωρήθηκε στο Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών. Στο εσώφυλλο της βιβλιοδεσίας του αντιτύπου είναι γραμμένη στα ελληνικά η χρονολογία 1891 και το όνομα του κατόχου του (Σουννόγλου Πρόδρομος) και στα τουρκικά με αραβικό αλφάβητο («Bodos Hacı Avraam Sunoli oğlu»), γεγονός που μαρτυρεί την τουρκική παιδεία του. Πρόκειται για το μοναδικό αντίτυπο που γνωρίζουμε μέχρι σήμερα. Ο τίτλος και τα περιεχόμενά του παρουσιάστηκαν στον τόμο των Προσθηκών στην Καραμανλίδικη Βιβλιογραφία των S. Salaville και E. Dalleggio.[14]

Στον σύντομο πρόλογο της καραμανλίδικης έκδοσης των αισώπειων μύθων ο Ε. Μισαηλίδης δηλώνει ότι βασίστηκε σε ελληνική έκδοση, προφανώς σε μια από τις πολλές λαϊκές εκδόσεις που πραγματοποιήθηκαν στη Βενετία:[15] πενήντα τουλάχιστον από αυτές κυκλοφόρησαν στο πρώτο μισό του 19ου αι. Ο αριθμός τους μαρτυρεί τη δημοτικότητα των μύθων και τη διάδοσή τους σε ένα αναγνωστικό κοινό ευρύτερο από εκείνο των μαθητικών θρανίων.

Για να εντοπίσω την ελληνική έκδοση στην οποία βασίστηκε ο Μισαηλίδης παρέβαλα το καραμανλίδικο κείμενο με όλες τις ελληνικές εκ-

---

13. «Διμέκ ολούρκι Ευαγγελινοσημήζ, σολ χαϊβανατήν αγζή ιλέ ινσανλερίν νοκσανιγιετινί εμσαλσήζ κεσκινλίκλε ιστιχζά ιδέν μεσχούρ μασαλδζή Αίσωποσην χεμσεχρισίδιρ. Ιχτιμάλκι κενδισινίν εσερλερινδέ κιορουνεν χίβδζ ισδιδαδή ανλερδέν μιράς πίρ φαζιλέτδιρ· πουνά σαχίδ μαχούδ Κουκουρίκοσηδηρ», βλ. Ιωάννης Πολύβιος (= Ιωάννης Λιμνίδης), «Ευαγγελινός Μισαηλίδης», *Τερακκί* 4 (30 Ιουν. 1888), 55. Για το σατιρικό περιοδικό *Κουκουρίκος* βλ. Evangelia Balta, «Catalogue of the karamanlıdıka Press», στο *Beyond the Language Frontier. Studies on the Karamanlis and Karamanlidika Printing*, Istanbul, The Isis Press, 2010, σ. 125-126.

14. Evangelia Balta, *Karamanlidika. Bibliographie analytique d'ouvrages en langue turque en caractères grecs. Additions (1584-1900*), Αθήνα, Centre d'Etudes d'Asie Mineure, 1987, σ. 46-47 (στο εξής *Additions*).

15. «Φιλ χακικέ μεσελλεριντέν τζοκ χησσέ καπουλαδζαγή μουχακκάκ ιδουγιντέν, Ρουμινδέν Τουρκί λισανηνά τερδουμεσινέ ιπτιδάρ κηλημήσδηρ», βλ. *Αίσωποσουν κησσαδάν χησσέ αλμαγά μαχσούς μεςελλερί*, σ. 3.

δόσεις του πρώτου μισού του 19ου αι. στις οποίες είχα πρόσβαση. Η παραβολή της καραμανλίδικης έκδοσης με την ελληνική έκδοση του 1819[16] έδειξε ότι συνέπιπτε τόσο ο αριθμός των 144 αριθμημένων μύθων όσο και η σειρά τους. Υποθέτω ότι ο Μισαηλίδης βασίστηκε στην έκδοση αυτή ή σε κάποια ανατύπωσή της,[17] επειδή τα κείμενα των μύθων στις δεδομένες εκδόσεις ήσαν σύντομα, λιτά και η ελληνική γλώσσα γλαφυρή και κατανοητή. Πιθανότατα αυτά τα κριτήρια πρυτάνευσαν στην επιλογή του: υιοθέτησε τη συντομία και τη λιτότητα της γλώσσας των ελληνικών λαϊκών εκδόσεων, προκειμένου να καταστήσει το καραμανλίδικο κείμενο εύληπτο και ευχάριστο στους τουρκόφωνους ορθοδόξους.

Ο Μισαηλίδης, εκτός από τους 144 μύθους της ελληνικής έκδοσης του 1819, ενσωματώνει και άλλους 19 μύθους (σ. 110-112) που δεν περιλαμβάνονται στην έκδοση του Νούκιου ούτε σε κάποια από τις βενετικές νεοελληνικές εκδόσεις που παραθέτει ο Γ. Μ. Παράσογλου.[18] Ενδεχομένως οι 19 αυτοί μύθοι αντλήθηκαν από γαλλικές εκδόσεις του Jean de La Fontaine (1621-1695). Άλλωστε, το 1826 είχε κυκλοφορήσει στο Παρίσι μια γαλλοτουρκική συναγωγή μύθων διαφόρων γνωστών μυθοποιών (fabulistes connus), όπως δηλώνεται στον πρόλογο της έκδοσης, η οποία συνοδευόταν από γλωσσάρι. Ο μεταφραστής «Effendi», του οποίου το όνομα δεν αναγράφεται στη σελίδα-τίτλου του βιβλίου, ήταν ο M. Viguier, πρώην préfet apostolique στην Πόλη.[19]

Παραβάλλοντας τα κείμενα της ελληνικής και της καραμανλίδικης έκδοσης διαπιστώνει κανείς ότι ο Μισαηλίδης δεν μεταφράζει αλλά αναπλάθει το κείμενο των μύθων στην τουρκική γλώσσα. Αντίστοιχη πρα-

---

16. *Αισώπου μύθοι. Καταπολλά σκοπτικότατοι (sic). Μεταφρασθέντες εις κοινήν γλώσσαν, πάντων εις κατάληψιν*, Νικόλαος Γλυκύς, Βενετία, 1819. Η έκδοση κοσμείται με 13 ξυλογραφίες, που, όπως διαπιστώσαμε, είναι όμοιες με αυτές της έκδοσης *Aesopi Phrygis Fabulae, elegantissimis iconibus veras animalium species ad vivum adumbrantes*, Romae, apud Stefanum Paulium, 1609.

17. Η έκδοση του 1819 ανατυπώνεται το 1832 και το 1840, όπως μπορεί κανείς να διαπιστώσει από τα κοινά στοιχεία (τίτλος, διαστάσεις, αριθμός σελίδων) που σημειώνονται στον ηλεκτρονικό κατάλογο της Ελληνικής Βιβλιογραφίας. Δεν είχα δυνατότητα αυτοψίας στις δεδομένες εκδόσεις.

18. *Ανδρόνικος Νούκιος, Γεώργιος Αιτωλός...*, ό.π., σ. 73-77.

19. L. V. Letellier, *Choix de Fables traduites en turk par un Effendi de Constantinople et publiées avec une version française et un glossaire*, Paris 1826. Η έκδοση αναφέρεται από τον Robert Anhegger, «Türk Edebiyatında Ağustosböceği ile Karınca Hikâyesi», *Türkiyat Mecmuası* 9 (1951), 73-82.

κτική με αυτήν ακολούθησε και ο M. Viguier στην τουρκική μετάφραση της γαλλοτουρκικής έκδοσης του 1826, όπως παρατηρεί ο επιμελητής της, ο οποίος σημειώνει στον πρόλογό του: «Il sera curieux et utile à la fois de comparer le génie de chaque langue, et de voir comment a dû s'exprimer un écrivain turk, pour rendre dans son idiome des productions étrangères».[20] Η ελευθερία στην τουρκική μετάφραση που παραδίδει ο Μισαηλίδης γίνεται ιδιαίτερα εμφανής στα επιμύθια:[21] όλα τα επιμύθια (*Kıssadan hisse*) στο καραμανλίδικο κείμενο έχουν τροποποιηθεί σε σχέση με το κείμενο της ελληνικής έκδοσης του 1819. Στο τέλος του μύθου, το επαναλαμβανόμενο *Kıssadan hisse burdurki* περιλαμβάνει τουρκικές εκφράσεις και παροιμίες οικείες στο τουρκόφωνο κοινό, όπως για παράδειγμα: «Payas'taki pirinci ararken evdeki bulguru kaybedenler misillü», «Herkes kendi kazdığı kuyuya kendisi düşer», «kedi yetişemediği ciğere mundar der», κ.ά.[22] Υλικό εξαιρετικής σημασίας για συγκριτικές μελέτες με τα επιμύθια των αντίστοιχων μύθων στις οσμανλίδικες εκδόσεις που θα ακολουθήσουν.

Δύο χρόνια πριν από την κυκλοφορία της καραμανλίδικης έκδοσης των μύθων, το 1852, ο Penčo Radov είχε δημοσιεύσει μια αντίστοιχη τουρκική τυπωμένη σε κυριλλικό αλφάβητο.[23] Ο Matthias Kappler δια-

---

20. L. V. Letellier, *Choix de Fables traduites...*, ό.π., σ. xij.

21. B. E. Perry, «The Origin of the Epimythium», *Transactions and Proceedings of the American Philological Association* 71 (1940), 391-419· βλ. επίσης Ch. A. Zafiropoulos, *Ethics in Aesop's Fables: The Augustana Collection* [Mnemosyne, Supplement 216], Leiden 2001.

22. «Payas'taki pirinci ararken evdeki bulguru kaybedenler misillü»: αντιστοιχεί στην ελληνική παροιμία: *όποιος θέλει τα πολλά, χάνει και τα λίγα*· «herkes kendi kazdığı kuyuya kendisi düşer»: αντίστοιχη ελληνική: *όποιος σκάβει τον λάκο του άλλου, πέφτει μέσα ο ίδιος*· «kedi yetişemediği ciğere mundar der»: αντίστοιχη ελληνική: *όσα δεν φτάνει η αλεπού, τα κάνει κρεμαστάρια*. Τουρκικές παροιμίες ως επιμύθια απαντούν στους εξής μύθους: αρ. 5, 14, 23, 36, 38, 65, 90, 107, 108, [145], [147].

23. Penčo Radov, *Mesrebiye Masallar...*, Serbiade Beligrade basmahanesinde, 1852 (16ο, 26+2 σ.)· βλ. Matthias Kappler, «Printed Balkan Turkish texts in the Cyrillic alphabet from the middle of the 19th century (1841-1875): A typological and graphematic approach», στο *Between Religion and Language: Turkish-Speaking Christians, Jews and Greek-Speaking Muslims and Catholics in the Ottoman Empire*, επιμ. Evangelia Balta και M. Ölmez, Istanbul, Eren, 2011, σ. 66-67 και Hristo Saldziev, «Cyrillic Literature in the 19th century. Social and Cultural Aspects», *Zeitschrift für Balkanologie* 46/1 (2010), 51.

πίστωσε ότι μόνον πέντε από τους 22 μύθους του τουρκοκυριλλικού *Mesrebiye Masallar* περιλαμβάνονται στη μεταγενέστερη καραμανλίδικη έκδοση, γι' αυτό υποθέτει ότι η έκδοση του Radov με τους κυριλλικούς χαρακτήρες βασίστηκε σε κάποια δυτική ή σε ένα οθωμανικό χειρόγραφο, όπως είναι τα δύο γνωστά αχρονολόγητα χειρόγραφα που απόκεινται στη Βιβλιοθήκη Bodleian του Πανεπιστημίου της Οξφόρδης (Ms Bodl. Or. 191) και στη Βιβλιοθήκη του Πανεπιστημίου του Λέιντεν (Cod. Or. 1289).[24] Συγκρίνοντας, ως γλωσσολόγος, τα δύο κείμενα παρατηρεί εμφανείς διαφορές στα διάφορα επίπεδα γλωσσικής ανάλυσης: στο φωνητικό επίπεδο, οι διαλεκτικές μορφές της γλώσσας του Radov συμπίπτουν με απλοποίηση, στο επίπεδο των μορφημάτων και της φωνολογίας της τουρκικής στην κυριλλική τουρκική. Σημειώνει λοιπόν:

> «Ο Radov θέλει να είναι κατανοητός από το τουρκόφωνο κοινό του στις βαλκανικές επαρχίες, ενώ ο Μισαηλίδης διαμορφώνει τη γλώσσα του απευθυνόμενος στο αστικό αναγνωστικό κοινό της Κωνσταντινούπολης ή αποβλέπει στη γλωσσική εκπαίδευση του τουρκόφωνου κοινού στη Μικρά Ασία χρησιμοποιώντας πιο σύνθετη συντακτική δομή και τυποποιημένη οθωμανική φωνολογία.»[25]

Ευελπιστούμε ότι στο εγγύς μέλλον θα αναληφθούν μελέτες οι οποίες θα συνεξετάζουν τα κοινά τουρκικά κείμενα που τυπώθηκαν σε ποικίλα αλφάβητα για τις ανάγκες των τουρκόφωνων εθνοτήτων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Όπως έχω δηλώσει και με άλλες ευκαιρίες, desideratum αποτελεί η μελέτη των τριών γραμματειών, καραμανλίδικης, οσμανλίδικης, αρμενοτουρκικής, στη διαχρονία και συγχρονία τους, όχι μόνο γιατί αποτελούν μέρος ενός συνόλου, όσο γιατί μόνο κατ' αυτόν τον τρόπο μπορεί να δειχθούν οι διασταυρώσεις και οι ιδιαιτερότητές τους, σε εποχές σημαντικών πολιτικών και κοινωνικών αλλαγών στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Στην περίπτωση των τουρκικών ελληνογράμματων κειμένων μπορούν να ανιχνευθούν και επιδράσεις από το νεοσύστατο νεοελληνικό κράτος. Οι επιλογές της κάθε γραμματείας συναρτώνται με την πρόσληψη αυτών των αλλαγών και ως επιλογές πολιτιστικής ταυτότητας ερμηνεύουν πτυχές του αυτοπροσδιορισμού της αντίστοιχης εθνότητας, της εθνοτικής κουλτούρας, σε περιόδους που χαρακτηρίζονται από την

24. M. Kappler, «Printed Balkan...», ό.π., σ. 63-64.
25. Στο ίδιο, σ. 64.

αναζήτηση ταυτοτήτων και την αφύπνιση εθνικών συνειδήσεων.[26]

Ο Ε. Μισαηλίδης εξέδωσε τους αισώπειους μύθους τέσσερα χρόνια αφότου εγκαταστάθηκε στην Πόλη, αφού είχε εγκαταλείψει τη Σμύρνη μετά την καταστροφή του εκεί τυπογραφείου του. Η καραμανλίδικη έκδοση παραδίδει στοιχεία για τις εκδοτικές του δραστηριότητες στη Σμύρνη και την Πόλη, κατά τα πρώτα χρόνια της εγκατάστασής του. Ήταν το έκτο βιβλίο που τυπώθηκε στο τυπογραφείο της εφημερίδας *Ανατολή*, το οποίο συνιστούσε παράλληλα και ομώνυμο εκδοτικό οίκο.[27] Στην τελευταία σελίδα του βιβλίου (σ. 112) υπάρχει ο παρακάτω τιμοκατάλογος εκδόσεων: πρόκειται για τίτλους που είχε δημοσιεύσει ο Μισαηλίδης έως το 1854, στη Σμύρνη και την Πόλη.[28]

---

26. Evangelia Balta, «Cries and Whispers in Karamanlidika Books Before the Doom of Silence», στο *Cries and Whispers in Karamanlidika Books, Proceedings of the First International Conference on Karamanlidika Studies (Nicosia, 11th-13th Sept. 2008)*, επιμ. Evangelia Balta και Matthias Kappler, Wiesbaden, Harrassowitz, 2010, σ. 16.

27. Η εφ. *Ανατολή* υπήρξε μια από τις μακροβιότερες εφημερίδες της Πόλης. Ο Μισαηλίδης άρχισε να την εκδίδει, πιθανότατα, από τα τέλη του 1850 ή από τις αρχές του 1851, σχεδόν αμέσως μετά την εγκατάστασή του στην Πόλη. Την έκδοσή της συνέχισαν μετά τον θάνατό του και ως το 1921 οι γιοι του και διάφοροι διευθυντές σύνταξης: βλ. Ali Arslan, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Rum Basını*, Istanbul, Truva yayınları, 2005· Evangelia Balta, *Le journal karamanli Mikra Asia yani Anatoli d'Evangélinos Misailidis dans la tourmente du Schisme Bulgare*· της ίδιας, *Beyond the Language Frontier. Studies on the Karamanlis and the Karamanlidika Printing* [Analecta Isisiana CX], Istanbul, The Isis Press, 2010, σ. 153-176. Για μελέτες που εκπονήθηκαν σχετικά με την ύλη της εφημερίδας βλ. F. Benlisoy – St. Benlisoy, «Reading the Identity of Karamanli Through the Pages of Anatoli», *Cries and Whispers...*, ό.π., σ. 93-108. Στον ίδιο τόμο (σ. 109-123) περιλαμβάνεται και η μελέτη τη Şehnaz Şişmanoğlu Şimşek, «The Anatoli Newspaper and the Heyday of the Karamanli Press», βλ. και της ίδιας, «Literary Production at the end of the 19th Century as reflected in the pages of Anatoli», στο *Cultural Encounters in the Turkish-speaking Communities of the Late Ottoman Empire*, επιμ. Evangelia Balta – M. Ölmez, Istanbul, The Isis Press, 2014, σ. 429-444.

28. Ορισμένα, από τα πρώτα βιβλία που δημοσίευσε ο Ε. Μισαηλίδης στην Πόλη εκδόθηκαν από το τυπογραφείο του Ιωάννη Λαζαρίδη: βλ. τους τίτλους στις σημειώσεις που ακολουθούν.

Μεκτέπι φουνούν[29] χερ ιλιμδέν πάγς ιδέρ, Γρ 30
Τεβαριχάτη μουτελεβίν[30] Τούρκδζε Ρουμίδζε 15
Θεαγένης βε Χαρίκλεια χικιαγεσί[31] 30
Φαραΐζι Μεσιχιγιέ[32] 6
Ούσης οψίας[33] ον ικί δουρλί λισαντέ 5
Αχλάκι σηπγιάν[34] 2
Ροπινσών χικιαγεσί[35] 10

---

29. Πρόκειται για το περιοδικό *Mektebül Fennuni Maşrıki* (= Σχολείον των Ανατολικών Επιστημών) που εξέδιδε ο Μισαηλίδης στη Σμύρνη το 1849-1850· βλ. Evangelia Balta, «The First Family Periodical in the Ottoman Empire: A Karamanli Magazine in Smyrna (1849-1850)», *Miscellaneous Studies On the Karamanlidika Literary Tradition*, Istanbul, Isis Press, 2013, σ. 109-152.

30. *Τεβαριχατή Μουτελεββίν. (Ποικίλη Ιστορία.)* Μέσελα ταπιάτη ινσανιγέ, βε χαϊβανάτ βε νεπαδατέ μαχσούς ολάν χάλι κεϊφιγετλερίν, βε βακήτ πε βακήτ ιχδάς, βε κιούν πε κιούν φεΐζ πουλμακδέ ολάν φέννι μα'ριφέτ βε σανατλαρήν κιταπήδηρ κι, Κούλαλη Ευαγγελινός Μισαηλίδης δεν μουνδερίτζ βε τερτζουμέ ολαράκ, Ιωάννης Λαζαρίδης Πασμαχανεσινδέ σουρέτι μαχσουσελερί ιλὲ ταππ' βε τεμσίλ ολουνμούσδουρ. Δζίλδι Εββέλ. Τόμος πρῶτος. Φι Κωνσταντηνιέ. 1851, βλ. S. Salaville – E. Dalleggio, *Karamanlidika Bibliographie Analytique des ouvrages en langue turque imprimés en caractères grecs*, τ. II, Αθήνα, Institut Français d'Athènes, 1966, σ. 8-9 (στο εξής Salaville-Dalleggio II).

31. Ηλιόδωρος Κιαμιλίν, *Θεαγένης βε Χαρίκλεια* Νααμάν νεβτζιβανλάρ αλεϊχιντέ, τεελίφ πουγιουρτουγού Δασιτάνη λατιφεσί ολούπ, χάλια Ανατολή μουελλιφί Κούλελι Ευαγγελινός Μισαηλιδηστέν αλεσσεβὶ ιστιμὰλ ολουνὰν Τουρκί λισανινά πι-τ-τερτζουμέ, Κυρ Ιωάννης Λαζαρίδης βε μουρτζιμί μερχούμ μεσσαρριφλερί ιλέ ταππ βε τεμσίλ ολουνμούστουρ, Φι Κωνσταντηνηέ Επαμινώνδας Λαζαρίδου ζίρι ναζαρετιντέ μπουλουνάν Ιωάννης Λαζαρίδης Ταπχανεσινέ. 1851, βλ. Salaville-Dalleggio II, σ. 10-11 και Evangelia Balta, «Novels published in Karamanlidika», στο *Karamanlidika Legacies*, επιμ. Evangelia Balta, Istanbul, Isis Press, 2018, σ. 53-54.

32. *Φαραΐζι Μεσιχιέ Ρισαλεσί.* Σερίφ Εκκλησίαμηζην αζίμ βε αζίζ Πετερί Συμεὼν Θεσσαλονίκησιν Δίν τααλιματηντάν πασγ ιτέν κιταπηντάν μουντερίτζ βε τερτζουμέ ολαράκ, Ιωάννης Λαζαρίδης Πασμαχανεσιντέ τάππι τεμσίλ ολουνμούστουρ. Φι Κωνσταντηνιέ 1851, βλ. Salaville-Dalleggio II, σ. 1-2.

33. Πρόκειται για το *Δευτέρα Ανάστασις. Εσνασηντά* κηραάτ ολουνάν Σσερίφ Ευαγγέλιονουν βε Χριστός Ανέστησιν Δουρλί λισανλερδέ ιπαρεσί ολούπ χάλια Ανατολή. Γαζέταση μουελλιφί Κούλελι Ευαγγελινός Μησαηλίδηστεν τάπου τεμσίλ ολουνμούσδουρ, Δέρι Σααδετδέ. Ευαγγελινὸς Μισαηλίδησιν Ανατολή Πασμαχενεσιντέ 1853, βλ. Balta, *Additions (1584-1900)*..., ό.π., σ. 41.

34. Ο τίτλος παραμένει ακόμη αταύτιστος, βλ. Balta, *Additions (1584-1900)*..., ό.π., σ. 140.

35. *Ρόπινσων Κρούσος χιγιακεσί ολούπ.* Ενταλίε Χανετάκη κατιμιντέν Δανι-

Γενίτζεριλερ[36] χικιαγεσίν πιρινδζί δζιλδ 6
Γεώργιος Δανδίνος[37] Κωμωδίαση Ρουμίδζε 6
Ίγγλιζδζε Φρανσήζδζα βε Τούρκδζε μουκιαλεμέ[38] κιταπή 8
Ηστηκτάφ[39] 10
Βε ίσπου ΑΙΣΩΠΟΣ μασαλλαρηνήν παχασή 8

Το γεγονός ότι μέχρι σήμερα δεν εντοπίστηκε άλλο αντίτυπο της καραμανλίδικης έκδοσης των Μύθων υποδεικνύει, ενδεχομένως, το μικρό τιράζ της έκδοσης του 1854, ενώ δεν υπάρχει καμιά ένδειξη ότι υπήρξε δεύτερη έκδοση. Η καραμανλίδικη έκδοση δεν είχε την τύχη των ελληνικών και αρμενοτουρκικών εκδόσεων του 19ου αι., οι οποίες είχαν εισαχθεί στη σχολική διδασκαλία και έκαναν πολλαπλές εκδόσεις.[40] Ο R. Anhegger αναφέρει δύο αρμενοτουρκικές εκδόσεις, αυτές των ετών 1866

ήλ ζατέ ιιτιπαρλού Χ. Εφραίμ αγά μαχτιούμι μεάλι μεβσουμλερί μαχαρατλού καπιλιετλού τζελεπί Δημητράκης τζεναπλεριντέν, αλεσσεβί ιστιμάλ ολουνάν Τούκτζε λισανηνά τερτζουμέ ολουνμούστουρ. Φι Κωνσταντηνιέ. Επαμινώνδας λαζαρίδου ζίρι ναζαρετιντέ μπουλουνά Ιωάννης Λαζαρίδης ταπχανεσιντέ1853, βλ. Balta, *Additions (1584-1900)*..., ό.π., σ. 45.

36. Πρόκειται για καραμανλίδικη έκδοση του μυθιστορήματος *Les Janissaires* του Alfonse Royer, που δημοσιεύθηκε το 1854, βλ. Balta, *Additions (1584-1900)*..., ό.π., σ. 140 και της ίδιας, «Novels published in Karamanlidika», ό.π., σ. 54.

37. Ελληνική μετάφραση της κωμωδίας του Molière, *George Dandin ou le Mari* confondu: Γεώργιος Δανδίνος ή Ο συγχυσμένος σύζυγος. Κωμωδία του Μολιέρου εις τρεις πράξεις. Μεταφρασθείσα εκ του Γαλλικού υπό Σαμουήλ Αναστασιάδου, του εκ Φερτεκίου της Νίγδης. Εν Κωνσταντινουπόλει, Τυπογραφείον 'Η Ανατολή' Ευαγγελινού Μισαηλίδου, 1854.

38. Δεν βρέθηκε αντίτυπο αυτής της πρώτης έκδοσης. Γνωρίζουμε όμως και από αγγελίες στην εφ. *Ανατολή* (1855) ότι επανεκδόθηκε. Βρέθηκε αντίτυπο μόνο της 5ης έκδοσης (1860), βλ. Balta, *Additions (1584-1900)*..., ό.π., σ. 55-56.

39. Πρόκειται για το *Ηστηκδάφ γιάνιγια ιδζράι ιλμίλ εδέπ*, βε μαχζένι ουλιουμού μουτεναφιέ, βε γαϊρού κιταμπετδέ παρεκενδέ μπουλουνάν λεζίζ βε λατίφ τεβαριχλερίν ιδζμαλί. Κουλεβί μερχούμ χαδζί Μισαίλ ογλού Ευαγγελινός ναμ κιμέσνεδεν τερδζουμά ολουνδού λισάνη Γιονανιδέν αλεσεβιέ ιστιμάλ ολουνάν Ελφάζη Τουρκιγιέ δζαανίμπι Ασία Μουτεμεκινλερί ιτζούν. Αζαανίμπι Σμύρδε, Αμάλθεια Ταπχανεσινδὲ 1844 Σεπτεμβρίου Α΄, βλ. Balta, *Additions (1584-1900)*..., ό.π., σ. 29-32 και της ίδιας, «Novels published in Karamanlidika», ό.π., σ. 53.

40. Αισωπικοί μύθοι περιλαμβάνονταν στο σχολικό βιβλίο του H. Paşayan, *Müntehabat-ül Münşeat İlaveli Mektebler İçün*, Istanbul, Matbaa Zartaryan, 1871 (επανεκδόσεις 1877, 1884). Η έκδοση καταλογογραφείται στην αρμενοτουρκική βιβλιογραφία, βλ. H. A. Stepanyan, *Ermeni Harfli Türkçe Kitaplar ve Süreli Yayınlar*

και 1877, τις οποίες είχε καταγράψει ο İsmail Habib Sevük.[41] Στην αρμενοτουρκική βιβλιογραφία του H. A. Stepanyan δεν απαντά έκδοση αισώπειων μύθων ως το τέλος του 19ου αι., παρά μόνο μία τυπωμένη στο Χαλέπι το 1931.[42]

Η καραμανλίδικη έκδοση του Ευαγγελινού Μισαηλίδη είναι η δεύτερη έκδοση αισώπειων μύθων που εμφανίστηκε στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Προηγήθηκε, όπως αναφέρθηκε, η τουρκοκυριλλική του Radov, καθώς στον βαλκανικό χώρο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας με το μεγάλο δίκτυο ελληνικών σχολείων, είναι προφανές ότι κυκλοφορούσαν ευρέως οι ελληνικές εκδόσεις της Βενετίας. Πρώτη βεβαίως χρονολογικά υπήρξε η τουρκογαλλική έκδοση του 1826, που τυπώθηκε στο Παρίσι και, όπως και η έκδοση του Ahmed Midhat's *Kıssadan Hisse,* βασίστηκε σε κείμενα ευρωπαίων μυθογράφων.

Οι αισώπειοι μύθοι διαδόθηκαν στην Οθωμανική Αυτοκρατορία από μεταφράσεις οθωμανών διανοουμένων με γαλλική παιδεία, οι οποίοι κατά κύριο βασίζονταν σε εκδόσεις του Λαφονταίν. Το 1858 ο εκ Καισαρείας γιατρός Mehmet Rüstü ενέταξε 12 μύθους του Αισώπου στο αλφαβητάριό του *Nuhbetü'l-Etfal*,[43] συνεπώς ήδη από αυτήν την εποχή ο Αίσωπος είχε εισαχθεί στη σχολική διδασκαλία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Ένα χρόνο μετά, το 1859, ο Ibrahim Şinasi (1826-1871) συμπεριέλαβε και τον μύθο «Λύκος και πρόβατο» του Λαφονταίν στο έργο του *Tercüme-i Manzûne*, ένα βιβλίο με μεταφράσεις έργων γάλλων

Bibliografyası (1727-1968), Bibliographie des livres et de la presse Armeno-Turque, Istanbul, Turkuaz Yay., 2005, no 628.

41. Βλ. R. Anhegger, «Türk Edebiyatında Ağustosböceği ile Karınca Hikâyesi», *Türkiyat Mecmuası* 9 (1951), 87 σημ. 23. Πρόκειται για τις εκδόσεις *Ezobosun Meselleri*, İstanbul, Matbaa-i R. Kürkciyan, 1866; και *Menakıb-ı hayvan beray-i teşhiz-i ezhan*, Bakırcıbaşızade Süleyman Efendi Matbaası 1294/1877· τις ίδιες αυτές εκδόσεις αναφέρει και ο Turgut Kut, «Ermeni Harfli Türkçe Telif ve Tercüme Konuları I – Victor Hugo'nun Mağdurin Hikayesinin Kısalmış Nüshası», *Beşinci Milletlerarası Türkoloji Kongresi, İstanbul 23-28 Eylül 1985, Tebliğler, Türk Edebiyatı*, Istanbul 1985, σ. 204.

42. H. A. Stepanyan, *Ermeni Harfli Türkçe Kitaplar*..., ό.π., no 1602.

43. Σχετικά με τους περιλαμβανόμενους στο Αλφαβητάρι μύθους, βλ. Tarık Aksoy, *Nuhbetü'l-Etfal İsimli Eserinin Türkçe Öğretimi Açısından Değerlendirilmesi* (ανέκδοτη διπλωματική εργασία), Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu 2007, σ. 71-77.

συγγραφέων.[44] Ουσιαστικά λοιπόν μόνο η καραμανλίδικη έκδοση μεταφέρει στην οθωμανική γραμματεία την παράδοση των αισωπείων μύθων με διάμεσο την ελληνική φιλολογική παράδοση.

Ο Βίος του Αισώπου

Τριάντα χρόνια μετά την καραμανλίδικη έκδοση των *Μύθων,* το 1300 (1882/3), μεταφράστηκε και εκδόθηκε ο *Βίος Αισώπου*, με τον τίτλο *Ezop,* από τον Ebüzziya Mehmed Tevfik, μια εξέχουσα προσωπικότητα στο πάνθεον των οθωμανών διανοουμένων του 19ου αι. Συγγραφέας, μεταφραστής, εκδότης βιβλίων, εφημερίδων και περιοδικών, από πολύ νέος εργάστηκε συστηματικά για τη διάδοση της παιδείας και του πολιτισμού στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Γνώρισε φυλακίσεις και εξορίες, θεωρούμενος ανατρεπτικό στοιχείο, και η λογοκρισία του Αμπτούλ Χαμίτ απαγόρευσε την κυκλοφορία πολλών εντύπων του.

Ο Ebüzziya Tevfik (1849-1913) ανήκε στον κύκλο των İbrahim Şinasi, Mihran Efendi, Ohannes Paşa, Namık Kemal, Şemseddin Sami, Ahmet Midhat Efendi, Theodor Kasap κ.ά. με τους οποίους συνεργάστηκε και εξέδωσε τα έργα τους, όπως και τα έργα των Ahmet Rasim, Recaizade Mahmud Ekrem, Muallim Naci, Ziya Paşa, του Ανδρέα Κοπάση κ.ά. Πέρα από το τεράστιο σε έκταση και ποικιλία συγγραφικό και εκδοτικό του έργο, ο Ebüzziya Tevfik υπήρξε, επιπλέον, ιδρυτής ενός από τα σημαντικότερα οθωμανικά περιοδικά, του *Mecmûa-i Ebüzziya* (1880-1912).[45] Από τις σελίδες του περιοδικού αυτού παρέλασε η αφρόκρεμα της οθωμανικής διανόησης, τα μέλη της οποίας δημοσίευσαν κείμενα λογοτεχνικά, εγκυκλοπαιδικά και πολιτικά.[46] Ο Ebüzziyâ, εισά-

---

44. Για τη μετάφραση αυτή βλ. M. Sirkecioğlu, *Osmanlıcada La Fontaine: Mehmet Ali Çevirisi Üzerine Betimleyici bir Çalışma* (ανέκδοτη διπλωματική εργασία), Yıldız Teknik Üniversitesi, Istanbul 2010, σ. 5-8.

45. Alim Kahraman, «Mecmûa-i Ebüzziya», *TDV İslam Ansiklopedisi*, τ. 28, σ. 268-269.

46. A. Gür, *Ebüzziya Tevfik Hayatı, Dil, Edebiyat, Basın, Yayın ve Matbaacılığa Katkıları*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1998. Μια άλλη διατριβή (αδημοσίευτη) πραγματεύεται τη συνεισφορά του Ebüzziya Tevfik στον χώρο της τυπογραφίας και των εκδόσεων, βλ. Fahriye Gündoğdu, *Ebüzziya Tevfik'in Türk Basımcılığına Getirdiği Yenilikler ve Türk Kütüphaneciliğine Katkıları*, Άγκυρα, Hacettepe Ünivesitesi, 1982.

γοντας τυπογραφικές μηχανές από τη Γερμανία, δημιούργησε κατά το παράδειγμα της γερμανικής Universal Bibliothek, τη σειρά Kitâbhâne-i Meşâhîr και Kitâbhâne-i Ebüzziyâ, όπου ενέταξε τις εκλαϊκευτικές εκδόσεις που κυκλοφόρησε, προκειμένου να εξοικειωθεί το αναγνωστικό κοινό της Αυτοκρατορίας με το βιβλίο. Εξέδωσε πάνω από 100 μεταφράσεις κλασικών έργων με τη βοήθεια των Ibrahim Şinâsi, Nâmık Kemal και άλλων συνοδοιπόρων του, τα οποία κυκλοφορούσαν σε σχήμα βιβλίων τσέπης και σε πολύ προσιτές τιμές.[47] Στη λαμπρή σειρά Kitâbhâne-i Meşâhîr στεγάστηκαν διάφορες βιογραφίες, – ολιγοσέλιδα, και αυτά, μικρού σχήματος έντυπα, τυπικά βιβλία τσέπης, των οποίων το tirage έφτανε τα 3.000 αντίτυπα. Πολλά εξ αυτών έκαναν πολλαπλές εκδόσεις.[48]

Στην ίδια σειρά εντάχθηκε και ο *Βίος* του Αισώπου, με τον τίτλο *Ezop*, ο οποίος βασίστηκε στην πλανούδεια εκδοχή, όπως δηλώνει ο Ebüzziyâ στη σημείωση της 4ης σελίδας του βιβλίου. Κυκλοφόρησε σε μικρό σχήμα (36 σ.) και στο πίσω εξώφυλλο παρουσιάζονται οι τίτλοι διαφόρων βιογραφιών των οποίων η έκδοση είχε προγραμματιστεί αλλά και τίτλοι που είχαν ήδη εκδοθεί.

Το 1299 (1881/2) είχαν ήδη δημοσιευθεί οι εξής επτά βιογραφίες: Γουτεμβέργιος, Βενιαμίν Φραγκλίνος, Ιμπν Σινά (ο Αβικέννα ή Αμπού Αλί αλ-Χουσεΐν ιμπν Αμπνταλλάχ ιμπν Σίνα), Διογένης, Γαλιλαίος, Ναπολέων. Τελευταίο, ανάμεσά τους, καταγράφεται το βιβλίο τσέπης *Ezop*, που κυκλοφόρησε στις αρχές του 1300. Ήταν το 8ο βιβλίο της σειράς Kütübhane-i Meşâhîr, όπως σημειώνεται και στη σελίδα του τίτλου του. Τυπώθηκε στο ομώνυμο τυπογραφείο του Ebüzziyya στον Γαλατά (8, Rue Arab-Djamisi), όπου είχε εγκαταστήσει και τις νέας τεχνολογίας γερμανικές μηχανές. Το *Ezop* ξανατυπώθηκε το 1307 (1889-1890) από τον ίδιο σε μικρότερο σχήμα (64 σ.) με νέα στοιχειοθεσία και με

---

47. Ziyad Ebüzziya, «Ebüzziya Mehmed Tevfik», *TDV İslâm Ansiklopedisi*, τ. 10, σ. 374-378.

48. Οι πληροφορίες αυτές δίνονται από τον ίδιο τον Ebüzziya Tevfik στον τύπο τις εποχής. Εκεί επίσης καταθέτει και τα κριτήρια με τα οποία έκανε την επιλογή των βιογραφιών που εξέδωσε στη σειρά Kütübhane-i Meşâhîr, κριτήρια τα οποία δείχνουν τη φιλελεύθερη, ανεξίθρησκη, προοδευτική ιδεολογία του, αλλά και την προσπάθειά του για τον διαφωτισμό της οθωμανικής κοινωνίας με την κυκλοφορία βιογραφιών σημαντικών προσωπικοτήτων από όλο τον κόσμο και διάφορες ιστορικές περιόδους, βλ. σχετικά όσα σημειώνονται στο κεφάλαιο «Kitâbhâne-i Ebüzziyâ - Kitâbhâne-i Meşâhîr» του A. Gür, *Ebüzziya Tevfik Hayatı*..., ό.π.

ορισμένες διαφοροποιήσεις στο κείμενο. Στη δεύτερη αυτή έκδοση προσετέθησαν και ορισμένα κεφάλαια που είχαν παραλειφθεί στην πρώτη έκδοση, καθιστώντας έτσι το τουρκικό κείμενο του *Βίου* πλησιέστερο στην πλανούδεια μορφή.

Ευλόγως τίθεται το ερώτημα: σε ποια έκδοση της πλανούδειας *Vita Aesopi* βασίστηκε ο Ebüzziya Tevfik. Με δεδομένο ότι η οθωμανική γραμματεία γνώρισε το έργο του Λαφονταίν, προσανατολίστηκα στις γαλλικές αισώπειες εκδόσεις του Λαφονταίν, όπου προτασσόταν το κείμενο «Vie d'Ésope le Phrygien».[49] Η παραβολή της γαλλικής έκδοσης του 1860 με το κείμενο του Ebüzziya απέδειξε ότι σε πολλά σημεία η τουρκική ήταν σχεδόν πιστή μετάφραση του γαλλικού κειμένου, μολονότι παραλείπονταν μεγάλα τμήματά του. Τα παραλειπόμενα αυτά μέρη προστέθηκαν στη δεύτερη έκδοση, όπως προαναφέρθηκε.[50] Ο Ebüzziya ακολούθησε στη μετάφρασή του τη μορφή με την οποία παρουσιάζονταν τα ονόματα των διαφόρων προσώπων στο έργο του Λαφονταίν. Μετέγραψε, για παράδειγμα, το όνομα του Ασσύριου βασιλιά Λύκηρος/Λύκωρος ως Lyseros, όπως ακριβώς απαντά και στο κείμενο της γαλλικής έκδοσης (Lycéros). Στις ελληνικές πηγές το όνομα παρουσιάζεται ως Λυκούργος, Λύκωρος, Λύκουρος/Λυκούρος, Λύκηρος/Λυκήρος (στην αυλή του, θυμίζω, βρέθηκε ο Αίσωπος και τον βοήθησε να βγει νικητής σε έναν αγώνα γρίφων με τον βασιλιά της Αιγύπτου).[51]

Στην οθωμανική γραμματεία αναφέρεται και μια πρωιμότερη έκδοση του *Βίου* του Αισώπου. Πρόκειται για τη μετάφραση του Diyarbekirli Çelebizâde Agop Lütfi, *Terceme-i Yezepos Cüz 1* (İstanbul, Zartaryan Matbaası, 1290/1873).[52] Η ένδειξη στον τίτλο «Cüz 1» (Πρώτο Μέρος) υποδήλωνε, προφανώς, την προσεχή έκδοση ενός άλλου τόμου με τη με-

---

49. *Fables de La Fontaine, précédées de la Vie d'Ésope le Phrygien, illustrées par Hadamard*, Παρίσι 1860.

50. Θα άξιζε να γίνει κάποτε μια ενδελεχής παραβολή μεταξύ των δύο οθωμανικών εκδόσεων, καθώς και με το κείμενο της *Vie d'Ésope le Phrygien* του La Fontaine.

51. Πρόκειται για τις περιπέτειες του Αχικάρ που μεταφέρονται στον *Βίο* του Αισώπου· βλ. την εξαιρετική μελέτη του Ι. Α. Κωνσταντάκου, *Η διήγηση του Αχικάρ και η Μυθιστορία του Αισώπου*, τ. 3, Αθήνα, εκδ. Στιγμή, 2013, όπου το βαβυλωνιακό τμήμα της Μυθιστορίας του Αισώπου συγκρίνεται με τη *Διήγηση του Αχικάρ*.

52. Δεν κατόρθωσα να εντοπίσω αντίτυπο της έκδοσης στις δημόσιες τουρκικές βιβλιοθήκες.

τάφραση των μύθων του Αισώπου, η οποία ωστόσο δεν έχει εντοπιστεί και είναι άγνωστο αν τελικά πραγματοποιήθηκε. Ο Turgut Kut θεωρεί την έκδοση του Agop Lütfi αρμενοτουρκική, όπως επίσης και ο Kevork Pamukciyan, έχοντας ως κριτήριο, προφανώς, την αρμενική καταγωγή του μεταφραστή και του τυπογράφου.[53] Το γεγονός ότι ο τίτλος του βιβλίου ήταν «ϒesepos» οδηγεί στην υπόθεση ότι ο Diyarbekirli Çelebizâde Agop Lütfi πιθανότατα βασίστηκε σε συριακή έκδοση, όπου το όνομα Αίσωπος καταγράφεται ως Iosipos.[54] Δεν αποκλείεται ωστόσο, η μετάφραση του Agop Lütfi να έγινε με διάμεσο ένα αρμενικό κείμενο, αφού στη δυτική αρμενική γλώσσα ο Αίσωπος προφέρεται Yezopos/Yezovpos.[55] Το θέμα παραμένει ανοιχτό και απαιτεί έρευνες ειδικών στη συριακή και αρμενική γραμματεία.

Στην οθωμανική βιβλιοπαραγωγή τόσο οι *Μύθοι* όσο και ο *Βίος* του Αισώπου εμφανίστηκαν μετά τα μέσα του 19ου αι., ωστόσο ένα τουρκικό χειρόγραφο με ελληνικούς χαρακτήρες που εντόπισε ο Ernst Otto Blau (1828-1879)[56] στη Μαριούπολη της Κριμαίας, στο οποίο περιλαμβάνονταν, μεταξύ άλλων, η ζωή και οι μύθοι του Αισώπου, αποδεικνύει την παρουσία της χειρόγραφης παράδοσης του έργου τουλάχιστον από τον 18ο αι.[57] Ο Blau εντόπισε το χειρόγραφο κατά τη θητεία του ως πρόξενος της Πρωσίας στην Οδησσό.

---

53. Βλ. T. Kut, «Ermeni Harfli Türkçe...», ό.π., σ. 204, καθώς και Kevork Pamukciyan, *Ermeni Kaynaklarından Tarihe Katkılar*, τ. II: *Ermeni Harfli Türkçe Metinler*, επιμ. O. Köker, Istanbul, Aras Yayınları, 2002, σ. XXI.

54. Βλ. P. Brock, *A Brief Outline of Syriac Literature*, St. Ephrem Ecumenical Research Institute, Kottayam 1997, σ. 113. Οφείλω θερμές ευχαριστίες στον συνάδελφο Kutlu Akalın, γνώστη της συριακής λογοτεχνίας, ο οποίος φώτισε ζητήματα της παρούσας έρευνας, έθεσε στη διάθεσή μου τη μελέτη του P. Brock και μου υπέδειξε το *The Story of Aḥiḳar from the Aramaic, Syriac, Arabic, Armenian, Ethiopic, Old Turkish, Greek and Slavonic Versions*, επιμ. F. C. Conybeare, J. Rendel Harris, Agnes Smith Lewis, β΄ έκδ., Cambridge, Cambridge University Press, 1913.

55. Οφείλω τη διευκρίνιση στον φίλο Altuğ Yılmaz.

56. Μια σύντομη βιογραφία του Blau περιλαμβάνεται στη μελέτη του Christoph Herzog, «Notes on the Development of Turkish and Oriental Studies in the German Speaking Lands», *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 8/15 (2010), 16.

57. O. Blau, «Griechisch-türkische Sprach-Proben: aus Mariupoler Handschriften», *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft* (1847), 562-583.

Το χειρόγραφο ήταν μια συλλογή ποικίλων κειμένων, σύμφωνα με την περιγραφή του Blau (ρητά, εξορκισμοί, ποιήματα, εορτολόγιο, προσευχές κτλ.) και το αναφερόμενο στον Αίσωπο μέρος (σ. 5-76) έφερε τον τίτλο: «Ο μέγας Διδάσκαλος των Ελλήνων: τερουνουτέν Αίσωποςουν αφούζ (sic) τζεβαπλαρηνούν πεανηντέτουρ». Αποσπάσματα του Βίου καθώς και δύο μύθους[58] της συλλογής συμπεριέλαβε σε σχετική μελέτη που δημοσίευσε το 1874, στο τέλος της οποίας παρέθεσε και ορισμένες σελίδες του χειρογράφου. Αυτά τα πανομοιότυπα καθώς και όσες πληροφορίες έδωσε ο Blau για το χειρόγραφο και τα περιεχόμενά του στη δημοσίευσή του συνιστούν σήμερα τη μόνη μαρτυρία για το χειρόγραφο, που έχει χαθεί. Ο Blau συνέκρινε το κείμενο του Βίου με το αυτό που είχε δημοσιεύσει ο A. Eberhard,[59] μόλις δύο χρόνια πριν, το 1872, και κατέληξε στο συμπέρασμα ότι στα κύρια σημεία ταυτιζόταν με το αντίστοιχο που αποδίδεται στον Μάξιμο Πλανούδη. Επίσης κατέγραψε παρατηρήσεις του σχετικά με την απόδοση των αρχαίων ονομάτων στο τουρκικό κείμενο: ο γιος του Αισώπου, για παράδειγμα, καταγραφόταν Αίνος, το όνομα Ζευς κλινόταν ως εξής: ονομαστική: Ζευς ή Ζευ Αλλάχ, γενική: Διοςουν η Διανουν, αιτιατική: Δία Αλλαχή η Ζευγί, κλητική Ζευ. Ορισμένοι γεωγραφικοί όροι, εξάλλου, περνούσαν με τις ονομασίες της εποχής του συντάκτη του χειρογράφου, δηλαδή η Βαβυλών ως Παγτάτ, η Καππαδοκία ως Καισαρία, και άλλα, όπως Λυδία και Αθήναι, είχαν αποδοθεί ως Λιδία και Ασίνη.

Ο Blau με βάση αυτές τις παρατηρήσεις και με άλλες παρόμοιου τύπου έκρινε ότι το χειρόγραφο της Μαριούπολης είχε, ενδεχομένως, προκύψει από μια μετάφραση τουρκική σε αραβική γραφή και συνέδεε το χειρόγραφο με τους τουρκόφωνους Ρωμιούς της Κριμαίας. Θεωρώ όμως ότι είναι πολύ πιθανότερο το τουρκικό χειρόγραφο με τους ελληνικούς χαρακτήρες που εντόπισε ο Blau να προέκυψε κατευθείαν από χειρόγραφο συριακό. Η ύπαρξη πάντως του χειρογράφου της Μαριούπολης που χρονολογούνταν στον 18ο αι. έκανε τον R. Anhegger[60] να γράψει, το

58. Πρόκειται για τους εξής μύθους: «Λύκοι και πρόβατα», «Βάτραχος και ποντίκι», βλ. O. Blau, «Griechisch-türkische...», ό.π.

59. A. Eberhard, *Fabulae Romanenses Graece conscriptae ex recensione et cum adnotationibus*, *Volumen prius quo continentur de Syntipa et de Aesopo narrationes fabulosae partim ineditae*, Λειψία 1872.

60. R. Anhegger, «Türk Edebiyatında Ağustosböceği ile Karınca Hikâyesi», *Türkiyat Mecmuası* 9 (1951), 78.

1951, ότι η οθωμανική γραμματεία γνώρισε τον Αίσωπο από τους τουρκόφωνους Ρωμιούς, καθώς αυτό, τουλάχιστον ως και σήμερα, αποτελεί την αρχαιότερη μαρτυρία.

ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ ΜΠΑΛΤΑ

Summary

AESOP IN THE OTTOMAN LITERATURE OF THE 19th CENTURY

The study based on the Karamanlidika version of Aesop's fables printed by Evangelinos Misailidis in 1854 offers a review of the Ottoman perception of Aesop in the 19th century. The Turkish versions of the fables released in various alphabets (Cyrillic, Arabic), and the *Vita* of Aesop, are presented and explored. The study also discusses the Turkish manuscript written in Greek characters, located by Ernst Otto Blau in Mariupol, today in southern Ukraine. His discovery proves that Aesop appeared in the handwritten form at least as far back as the 18th century and also indicates that Aesop was introduced to the Ottoman literature by the Turkish-speaking Rums. Unfortunately, the manuscript has not survived, but Blau added excerpts from the life of Aesop and two of his fables in his study published in 1874.

EVANGELIA BALTA